

■ मुलाखत ■

‘आज’च्या वाटेवर

अजमल
कमाल

मुलाखत
अक्रम
ढालाईत

‘आज’ची सुरुवात आणि पुढच्या प्रवासाविषयी तुम्ही
काय सांगाल ?

महाविद्यालयीन काळात इंग्रजीशी झालेला परिचय माझ्यासाठी साहित्याच्या विशाल क्षेत्रात घेऊन जाण्यास कारणीभूत ठरला. आपण वाचलेले साहित्य उर्दूमध्ये आणणे तसेच एकूणात उर्दू वाचकांची जागतिक साहित्याशी ओळख करून देत सुसंवादाच्या जागा तयार करणे हा हेतू ठेऊन १९८२मध्ये आजची सुरुवात केली. त्याचवर्षी मी भारतात आलो होतो. तब्बल तीन महिने देशभरात फिरून अनेक लेखकांशी चर्चा, बैठका करत प्रादेशिक साहित्याची ओळख मी करून घेतली. या साहित्यिकांमध्ये गुजरातमधील गिरीश दमानिया, सुरेश जोशी, गुलाम महंमद तसेच मराठीमध्ये अरुण कोल्हटकर, शरणकुमार लिंगाळे, तर बंगालमधील संदीप चट्टोपाध्याय, केरळमधील के. टी. मोहम्मद यांचा समावेश होता. मी या लेखकांच्या साहित्याचा उर्दूमध्ये अनुवाद सुरू केला. अनुवादित साहित्य वाचकांपर्यंत घेऊन जाताना भूमिका अशी होती की, त्यातून स्वतःविषयी तसेच समाजाविषयीच्या प्रश्नांची जाणीव निर्माण व्हावी आणि लिखाणाच्या नव्या दिशाही मोकळ्या व्हाव्यात.

भारतीय साहित्याशी झालेला परिचय आणि तोही वेगवेगळ्या भाषांमधील साहित्याशी. असे साहित्य उर्दूमध्ये अनुवाद करताना अनेक आव्हानांना तुम्हाला सामोरे जावे

१
ते
१५
जून
२
०
१
७

मुलाखतकार सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाच्या
स्त्री अभ्यास केंद्रात संशोधक विद्यार्थी आहेत.

ईमेल akramdh067@gmail.com

६४

परिवर्तनाचा वाटसरू

लागले असणार, त्याविषयी काही सांगा.

दोन भिन्न भाषिक चर्चाविश्वांमध्ये झालेल्या आंतरक्रियांतून सामाजिक प्रश्नांची जाणीव तर होतेच परंतु काही प्रश्नाचे स्वरूप समान आहेत हे पण समजते. भारतीय साहित्यामध्ये खूप विविधता आहे. परिणामी माझी अभिरुची विस्तारू शकली. के. टी. मोहम्मद यांची 'आँखे' ही कथा माझ्यासाठी खूपच प्रेरणादायी ठरली. 'आज'मध्ये भारतीय कथा प्रसिद्ध झाल्यानंतर अनेक प्रतिक्रिया येऊ लागल्या. तरुण वाचकवर्ग मिळवण्यात आजला यश आले. जोवर तुम्ही स्वभाषेच्या पलीकडे पाहात नाही तोवर तुमचा दृष्टिकोन हा मर्यादितच राहतो. हीच बाब उर्दूसाठीही लागू आहे.

पाकिस्तान आणि भारतामधील मुस्लिम समाजातील जातिव्यवस्थेवर तुम्ही लिखाण केले आहे.

त्याविषयी...

मुस्लिम समाज हा एकजिनसी नाही. त्यामध्ये अनेक उतरंडी आहेत, शिवाय भौगोलिक क्षेत्रानुसार त्यांचे स्वरूप पालटते. माझ्या मते, मुल्लामौलवींमुळे जातिव्यवस्था अधिक मजबूत झाली आहे. उत्तर भारतीय मुस्लिमांमध्ये जातिव्यवस्था अधिक मजबूत दिसून येते.

मुस्लिमांमधील जातिव्यवस्थेशी आणि कनिष्ठ जातीय मुस्लिमांच्या समस्येशी तुमचा परिचय कसा झाला?

मसूद आलम इलाही (बिहार) यांचे जातपात और मुसलमान हे पुस्तक माझ्या वाचनात आलं. संशोधनपर असं हे पुस्तक आहे. तसेच उत्तर भारतातील पसमांदा (मागास) चळवळीशी माझा परिचय झाला. ही चळवळ कनिष्ठजातीय मुस्लिमांच्या प्रश्नांवर काम करते.

पाकिस्तानमधील उर्दू भाषेतील साहित्य हिंदीमध्ये आणण्यासाठी आजद्वारे प्रयत्न झाले आहेत का?

उ. उर्दू साहित्य हिंदीमध्ये आणताना अनेक अडचणी येतात. खूप संथगतीने हे काम होते. पण, पहल या हिंदी मासिकाद्वारे हे काम मोठ्या प्रमाणावर होते. पहलमधून अनेक उर्दू, अरबी, पारशी कथा प्रसिद्ध झाल्या आहेत.

विविध भाषिक व्यवहारांमध्ये आंतरक्रिया झाल्यामुळे

अजमल कमाल

'आज' या कराचीस्थित उर्दू त्रैमासिकाचे संपादक, सध्या ते दिल्लीतल्या दक्षिण आशिया विद्यापीठामध्ये संशोधक आहेत. १९८१मध्ये इंजिनिअरिंगचे शिक्षण सोडून साहित्यामध्ये रमले ते कायमचेच.

त्यांचे शालेय शिक्षण उर्दूमध्ये झाले. महाविद्यालयीन शिक्षण घेत असताना इंग्रजी भाषेशी त्यांचा परिचय झाला. वयाचा या टप्प्यावर आदिल जुसावाला यांचे New Writing in India हे पुस्तक त्यांच्या वाचनात आले. या पुस्तकामध्ये बंगाली, उडिया, मराठी भाषेतील अनेक कथांचा इंग्रजी अनुवाद होता. या कथा वाचून आपली साहित्यिक दृष्टी आकाराला आल्याचे अजमल कमाल सांगतात. सर्जनशील साहित्याच्या अनुवादाद्वारे दोन्ही देशांतील लोकांना एकमेकांचा परिचय करून देणे आणि एकमेकांच्या निकट आणणे हे उद्दिष्ट ठेवत 'आज' या त्रैमासिकाची सुरुवात झाली. अजमल कमाल यांच्याशी झालेला हा संवाद.

- अ. ढा.

१
ते
१५
जून
२
०
१
७

६५

परिवर्तनाचा वाटसरू

प्रत्यक्ष समाजपातळीवर काही घडत असते काय ?

भाषांच्या संपर्कामुळे लोकांमध्ये समान धागे रोवले जातात. अमर्त्य सेन यांना नोबेल मिळाले तेव्हा त्यांनी प्रतिक्रिया देताना म्हटले की, ३० वर्षांपासून मी अर्थशास्त्र विषयात काम करत आहे. परंतु स्वीडनसारख्या एका छोट्या देशाने हा पुरस्कार दिल्यानंतर माझी ओळख वेगळ्या स्वरूपात व्हायला लागली आहे. म्हणजे लोकांमध्ये ओळखीविषयीचा संघर्ष नेहमीचाच आहे. भारत विविध धर्म जाती असणारा देश आहे पण पाकिस्तान तर एक धर्म असणारा देश आहे. तर तिथे हा संघर्ष शिया विरुद्ध सुन्नी या रूपात पंथांमध्ये होतो. परंतु साहित्याच्या देवाणघेवाणीमुळे लोकांमध्ये समान अनुभवाची जाणीव तयार होते **भारतीय साहित्यात दलित साहित्याने जे स्थान मिळवले आहे तसे स्थान मुस्लिम साहित्याला मिळालेले दिसत नाही. याची कारणे काय असावीत असे आपल्याला वाटते ?**

मुस्लिम समाज हा विषमतेचा आणि जातीय उतरंडीचा बळी राहिला आहे. पण, मुस्लिमांमधील सत्ता संरचनेने समुदायाच्या समस्यांचे उत्तर कायमच धर्माच्या चौकटीमध्ये शोधण्याचे काम केले आहे. त्यामुळे समाजामध्ये शोषणाची जाणीव निर्माण झाली तरी उत्तरासाठी धर्माकडे वळणे होते. साहजिकच साहित्यापर्यंत येण्याची वाट अत्यंत खडतर बनत जाते. खूप कमी लोकांनी हे बांध ओलांडत लिखाण केले आहे. हीच समस्या स्त्री

१
ते
१५

जून

२

०

१

७

६६

‘परिवर्तनाचा वाटसरू’चा अंक मिळण्यात खंड पडू नये म्हणून...

वाटसरूची वर्गणी द्यायची आहे असे नुसते मनात वाटून उपयोगाचे नाही. त्यासाठी एक पाऊल तरी पुढे टाकावेच लागेल. वर्गणी संदर्भात आमच्या कार्यालयाशी संपर्क करा. भ्र. ७७७६९०२२६७

परिवर्तनाचा वाटसरू

लेखनालाही ग्रासून आहे.

आजमधून पाकिस्तानमध्ये लेखकाची नवीन पिढी तयार झाली आहे का आणि ते लेखन कोणत्या प्रकारचे आहे ?

आजची सुरवात झाल्यानंतर जो जुना वाचक वर्ग होता त्याला याविषयी तितकी उत्सुकता नव्हती. परंतु हळूहळू नवीन वाचक वर्ग बनत गेला. हा युवा वर्ग होता. आजमुळे लिखाण करण्याची जाणीव निर्माण झाली आहे. पंजाब प्रांतामधील जातिव्यवस्थेबद्दल अली अकबरसारख्या नवीन लेखकाने अत्यंत विचारशील लेखन केले आहे. महमूद अब्बाससारखे नवे लेखक आजशी जोडले गेले आहेत.

आजची पुढची वाटचाल तुम्ही कशी पाहता ?

नवनवीन लेखकांना आजशी जोडून घेण्याचा आम्ही सातत्याने प्रयत्न करीत आहोत. उर्दूमधील साहित्य हिंदी, मराठी अशा प्रादेशिक भाषांमध्ये आणण्याचेही आमचे प्रयत्न आहेत. दक्षिण आशियाई देशांमधील लोकांना जोडण्यासाठी एका नवीन इंग्रजी मासिकाची सुरवात करतो आहोत. उर्दू साहित्याबद्दल सांगायचे तर स्त्रियांविषयी लेखनाची त्यात खूप कमतरता आहे. त्या दृष्टीने इतर भाषांमधील स्त्री लेखन उर्दूमध्ये आणायचा आजचा प्रयत्न राहिल. त्यातून स्त्रीविषयक प्रश्नांना वाचा फोडणे शक्य होईल. उदाहरणार्थ, पाकिस्तानमध्ये इभ्रतीच्या नावाखाली अनेक मुर्लीच्या हत्या केल्या जातात. याबाबतचे लिखाण पुढे यावे अशी आमची भूमिका आहे. ●